

Rejsebrev, maj 2007: Om et af undertegnede afvigte uge opklaret bibliotekstyveri i Tyskland

af seniorforsker Ole Kongsted, Det Kongelige
Bibliotek

Jeg har ledt efter Matthaeus le Maistres 6 stemmige *Missa super Douce memorie* [sic] i 14 år; jeg 'opdagede' den i sin tid i Reinhard Vollhardts katalog fra 1896 over musikaler i et af Midt tysklands vigtigste Renaissancebiblioteker: Ratsschulbibliothek i Zwickau. Manuskriptet var saledes til stede i biblioteket pa dette tidspunkt. Et besog i dette arvaerdige bibliotek beliggende i denne gamle Luther bastion afslørede allerede i 1993, at manuskriptet matte betragtes som vaerende *verschollen* – en gløse, man som musikforsker desvaerre horer igen og igen, ikke mindst, nar det drejer sig om ældre tyske sager; pa grund af krig og anden darligdom. Værst er det naturligvis, nar det som her drejer sig om et unicum. Nu er det jo sadan, at man ikke bare skal sla sig til tals med den slags beskeder – at værket er *verschollen*. Det kunne jo være, at det ikke var rigtigt, at det var *verschollen*, altsa. Man skal bare lede videre, ikke mindst, hvis der er 'noget' at ga efter. In casu *trotsdem*, en jammerlig situation.

Jeg kastede mig sa sammesteds i stedet over Cornelius I reundts kendte *Weihnachtsliederbuch* fra Zwickau, som stammer fra slutningen

af 1500-tallet; samlingen er interessant af mange grunde, – for danskere mest fordi den indeholder to satser af to danske hofkapelmestre: Christian 3.s hofkapelmester, Josquin Baston, og Frederik 2.s hofkapelmester, Arnoldus de Fine. I sandhedens interesse skal det naturligvis frem, at 'Bastons sats' er en kontrafaktur (samme værk forsynet m. ny tekst) af en af hans satser, som jeg meget godt kan forsta, at man kan have haft lyst til at sætte anden tekst til; det drejer sig om en bade mesterlig og saftig fransk chanson med et sorgmuntert budskab: *Toutes les nuicts que je me couche sans vous, madame . . .*, der i Cornelius Freundts luthersk-evangeliske kontrafaktur er blevet til *Heut' ist geboren Gottes Sohn!* Et sælsomt handlingsforløb, afholdenhed – og dog konsekvenser. Men jomfrufødsler har den art. Den anden er *Das alte Jahr vergangen ist* – en af Tysklands mest populære Lied-satser i hele det 16. arhundrede, som findes i talrige afskrifter over store dele af kontinentet, og som – maske maske ikke, *darum geht's!* – er komponeret af Arnoldus de Fine. Herom andetsteds. Jeg skrev mine kommentarer til det berømte manuskript fra byen, hvis 1500 tals musikmanuskripter i ovrigt er ét stort 'juleshow' – bestilte en fotokopi – som det hed dengang – og rejste videre.

I 1999 var jeg ved skæbnens gunst og Forskningsradets pengekasse igen pa disse kanter. I andet arinde ganske vist, men jeg tænkte, at jeg ville forsøge mig igen – – – det kunne jo være, at le Maistre var dukket op i mellemtiden. Det var han ikke. Til gengæld

– om jeg så må sige – var Freundt nu også forsvundet ! Jeg spurgte, om biblioteket ville have en kopi af kopien; man takkede nej, men noterede sig, at jeg havde en kopi, *gegebenenfalls* – hvis såfremt i fald . . .

Så her ”im wunderschönen Monat Mai” 2007 prøvede jeg en god tredie gang. For et viaticum fra Det Kongelige Bibliotek (KB) – som jeg i sandhedens interesse må bekende, at jeg havde svært ved at få øje på i København, da der skulle veksles til €, men som så alligevel på forunderlig vis dækkede det meste af rejseudgifterne en god måneds tid – endda incl. 4.192 km – hvilket jeg naturligvis på et eller andet tidspunkt føler mig forpligtet til at underrette direktoren om – drog jeg afsted igen for en sidste gang at reparere på nogle gamle registreringssynder.

Forgæves dog i den konkrete sammenhæng: le Maistre *var* uigenkaldeligt *verschollen*, til gengæld var Freundt kommet tilbage! Jeg sendte min gamle kollega, salig museumsdirektor pp. Angul Hammerich, en venlig tanke. I Musikhistorisk Museums accessionsprotokol for året 1902 skriver han om en en i januar måned forsvunden 1700-tals klarinet, at den var ”Kommet igen i Juni 1902” !

Men le Maistre var åbenbart en saga blot: Freundt var *an Ort und Stelle*, hvor han skulle være, mens le Maistre desværre aldeles ikke var, hvor han skulle være. – Jeg slog mig nodtvungent – omend ugerne – til tåls med fakta og fortsatte nordpå.

Man *kunne* forestille sig – ja, jeg kan naturligvis ikke, men *enfin*, – *man könnte sich vorstellen*, at i hvert fald *nogle* læsere her vil sporge: Hvorfor er det nu så interessant at jage Europa rundt efter en støvet 450 år gammel messe? Det er der mange gode svar på. Matthaeus le Maistre (c. 1505-1577) var 1554 til 1568 hofkapelmester ved Christian 3.s svigersøn, kurfyrst August af Sachsens hof. August var gift med Christians datter Anna; det sachsiske hof var stedet, fra hvilket Christian 3. senere hentede sin hofkapelmester Josquin Baston. Sidstnævnte kan, inden han i 1557 blev ansat som hofkapelmester i København, have været med til at opføre messen ved det sachsiske hof i Dresden, hvor han indtil dette år var ansat som ’Altus’, d.v.s. contratenor. Ydermere var der tale om en 6-stemmig såkaldt ’parodimesse’ over en af århundredets kendteste franske chansons, Pierre Sandrins *Douce memorie*. Le Maistre var formentlig i København i september 1557 i forbindelse med Augusts besøg hos svigerfar, og det ville for nærv. forf. være interessant at se, hvorvidt en – hvad tyskerne med en absurd og selvmodsiggende *terminus technicus* kalder *Kleinmeister* – kunne præstere noget, der var værd at se på og lytte til på messekompositionens område. Hvad jeg havde en begrundet formodning om kunne være tilfældet efter at have snuset til andre værker af ’Kleinmeisteren’. Hertil skrev le Maistre – måske inspireret af besøget 1557? – en komposition over Christian 3.s symbolum (valgsprog) *Zu Gott mein Trost allein/Sonst anders kein* – så der er en slags affinitet til dansk

musikhistorie. Og endelig, savidt det kunne skønnes: der var tale om en

dengang – komplet overleveret tysk messe fra en musikalsk storhedsperiode i det centrale Luther-hofs historie, hva' be' ha'r! – der er flere gode – men disse grunde far række lige nu.

Jeg plejer at prale med, at jeg kører rundt i Tyskland uden kort; GPS afvises med en hanlatter, og jeg da også en *Tyrannosaurus Rex* uden mobiltelefon; jeg har nemlig engang blandt mange andre ubehagelige oplevelser med sådan en tingest til koncerter, i teatret m.v. – midt under en messe i 'min' kirke efter præstens: "Hic est enim calix sanguinis mei . . ." hørt indledningen til 1. sats af Mozarts g-mol oven i købet i en gal toneart, hvad det jo ikke bliver bedre af – *und zwar auf dem Hand*; skrækkelig glose i øvrigt: *Hand*, ikke mindst, nar tyskerne udtaler ordet med for meget 'ä'; det er ligeså slemt som at høre danskere sige 'campingsplads' med 'a' som i 'angerfuld'. Den oplevelse 'vaccinerede' undertegnede. Og da jeg jo er idioten, der altid ville glemme at slukke for apparaturet, har den slags nymodens indtil videre ikke været anvendeligt i min verden.

Men tilbage til Tyskland uden kort. Masser af ferier som yngre med min familie i Midt- og Sydtykland og ikke mindst mit arbejde post 1994: besøg i o. 130 biblioteker og arkiver i hele Europa – af hvilke de fleste, med et 1500-tals tema indenfor musikvidenskab, selvfølgelig ligger i Tyskland – er den gode forklaring på

det. Sa jeg kørte – uden kort naturligvis – nordpå. Efter Zwickau kunne jeg kun na Dresden: *Sächsische Landesbibliothek* 'praeter plura', og det er temmelig meget mere end Landesbibliothek nu om stunder. I gamle dage i Hotel Stadt Rendsburg, over Stauffenberger Allee, hvor jeg naturligvis, hver gang jeg passerede, sendte oberst Claus Schenk Graf von S. en venlig tanke, – *hätte ihm das Glück beigestanden, dann wäre Geschichte sicher anders verlaufen*. – Nu var biblioteket flyttet. Leipzig og Berlin måtte sa vente til næste gang (jeg fortæller ikke højt på KB, at der naturligvis må blive en næste, læs: sidste gang). Jeg var færdig for denne gang – jeg var sa langt, som jeg kunne komme, inden jeg skulle hjem for at spille/synge *I al sin glans nu straler solen* i *Sacre Coeur* i Stenosgade i København, sa jeg tænkte: Rostock, Bock-Bier, besøge gode gamle venner en enkelt dag for KB-penge, Rostock-Gedser og sa hjem til Pinse, *Opragner alle dybe toner* og det dybe C i 16-fods basunen i pedalet! *Sine qua non*, sa at sige.

Jeg kører på denne slags forskningsrejser altid i bil; man kan ikke forvente, at alle lokaliteter har de handsker, jeg skal bruge til mine studier. Derfor. I en rundkørsel kørte kareten mod forventning 'kl. 11' i stedet for 'kl. 2'. Det plejer som sagt ikke at ske; den plejer at kunne selv. Jeg skal ikke kunne sige, hvor mange kilometer, der gik, før jeg opdagede, at jeg havde retning nord nordvest i stedet for stuk nord. Jeg tror nok, at det skete, da jeg i et godt tempo pludselig havde KB's forskergangs 'grand seigneur' Niels Barfoed i 'mag

Primus discantus af Missa sex uocum super Doulice memore af Matthaeus le Maistre; muligvis er der tale om en autograf, som formentlig stammer fra ca. 1555 (Landesbibliothek, Schwerin).

neten? den pæne Mercedes, til styrbord . . . jeg var forbi, måtte naturligvis sunde mig et øjeblik, stoppe op, *mußte mich überholen lassen* for at undersøge, hvad i Himlens navn manden dog lavede på disse kanter (man har jo altid tid til en *Rostocker dunkles Bock*) – – – . For så at opdage, at jeg blev overhalet af en 'grand seigneur' – en anden – med en flot hvid manke i en Mercedes nøjagtig mangan til Niels' – – – den hvide manke gjorde selvsagt udslaget; en sådan har Niels jo nemlig ikke. Det værste efterfølgendes var naturligvis nummerpladen: HH (Hansestadt Hamburg), der et kort øjeblik fik mig til at overveje

situationen. Hvor var jeg egentlig på vej hen? – og for KB's benzinpenge?! De næste landsbynavne afslørede for mit indre Europa-kort retningen nord/nord-vest. Jeg kom til at tænke på fortsættelsen: denne del af Tyskland – – Wismar, torvet, pæne gamle huse, "Alter Schwede", Rehna, et smukt 1400-tals kloster med den mest fantastiske akustik jeg har hørt, hvor jeg engang gerne ville indspille en cd, – totalt udsigtsløst desværre, ingen vil dromme om at betale for sligt, Schwerin m.m.m. Schwerin vil for nærv. forf. altid hænge sammen med 1500-tallet, hertug Johann Albrecht I. († 1576), den på det nærmeste komplet

overleverede hertugelige mecklenburgske nodesamling, som jeg i 1994 identificerede som en del af Universitätsbibliothek Rostock, domkirken med et tårn af de højeste i Nordtyskland, koncert på slottet med *Capella Hafniensis*, *Nachspiel* med gode venner etc. etc. og etc. – også med Niels Stensen naturligvis, men det er jo en helt anden historie.

Schwerin – hvad var der mere ?? – Otto Kade (1819-1900) naturligvis; han var *Hofkantor* i Schwerin – så kan det nærmest ikke blive finere – *bei den Großherzogin von und zu Mecklenburg*. Han var endvidere en af Tysklands – og det ville på dette tidspunkt sige verdens – fineste musikforskere. Han havde jo, som Vi pludselig huskede på, i 1862 skrevet bogen om Matthaeus le Maistre, som Vi har i Vort bibliotek . . . – Vi kørte videre, tænkte på Schwerin, slotskirken, Vort ølsted på torvet, le Maistre og Kade – *Richtung Nord-Nordwest* – man tænker ganske godt, når man kører meget og alene, uforstyrret. Le Maistre, Kade – hvad mon der var blevet af Otto Kades *Nachlaß*? Man vidste jo aldrig . . . det kunne jo være . . . *Herrn Professor, Dr. Dr. Hofmusikdirektor Kade* – – *es könnte sein* – – – *also gezielt: Musikabteilung, Landesbibliothek Schwerin*, som – det vidste jeg, inden jeg rejste hjemmefra – nu i modsætning til den tidligere selvstændige adresse var rykket sammen med selve biblioteket i Johannes-Stelling-Straße. Det kunne jo være, at flytningen havde forårsaget oprydning . . .

Vel ankommet – men lidt sent i forhold til ekstensive studier – spurgte jeg, om man havde 'Otto Kade-Nachlaß'. *Aber selbstverständlich, Herr Kongstedt* . . . Jeg blev præsenteret for nogle kort, hvorpå 'Kade-Nachlaß' var registreret. På et almindeligt kartotekskort stod min-sandtten så: "Matthaeus le Maistre: *Missa super Douce memorie, sex vocum, Abschrift*". Otto Kade var en flittig afskriver – og, når det nu bl. a. drejede sig om at lære musikken at kende, var en afskrift fra Kades hand – med min respekt for denne store tysker – samænd lige så god som originalen. Jeg bad om afskriften – og fik i stedet nogle A4-sider med en fortegnelse over de ganske mange afskrifter i Kades *Nachlaß*. Her stod så, at der blandt hans papirer lå en *original* [sic !] fra 1500-tallet af . . . Matthaeus le Maistre . . . !!!

Jeg bestilte den naturligvis 'quam primissimum'; den venlige dame kom tilbage efter et par minutter og sagde, at manuskriptet desværre ikke var på plads!!! *зwickaxypzzzwwizp!* Jeg undlod, *selbstverständlich* . . . , fattede mig 'quam primississimum' og bad hende se efter en gang til, idet jeg så nøgternt og sagligt, som det – sagens betydning in mente – var mig muligt, forklarede hende, hvad det drejede sig om.

Fem minutter gik, – i hvilke jeg 'underholdt' mig med at gennemgå oversigten over denne flittige og fremragende mands mange kompetente transskriptioner af Renaissance værker – heriblandt flere, som jeg med megen og stor fornøjelse vil vide at vende tilbage til i anden sammenhæng. Endelig

kom den venlige bibliothecaria tilbage medbringende Otto Kades *Abschrift*.

Nu går det jo så ganske og aldeles over min forstand, hvordan nogen nogensinde, bibliotekarer, arkivarer, registratorer m.fl. inclusive – *ever jamais* – kan finde på at registrere et 1500-tals manuskript som en afskrift fra slutningen af 1800-tallet; men det skete altså her. Le Maistre dukkede op med o. 450 bedagede år på bagen – det 'milde minde', den 'søde erindring', den 'huldsalige ihukommelse', eller hvad vi nu skal kalde messen på vort fadersmål – muligvis *manu propria*, det kan jeg ikke sige endnu – et par dage før Dominica Pentecostes, Anno Domini 2007 und zwar in Schwerin. Mit ankomsttidspunkt til biblioteket var – bl.a. på grund af forsinkelsen, som Niels naturligvis bærer skylden for – prohibitivt for en nøjere undersøgelse af papiret, vandmærker etc.. *Men*: papir, skrift – både nodeskrift og tekst-ditto – 'duft', musikalsk stil, leksikalsk baggrundsviden og andre gode ting – som f. eks. min næse – siger 1554-55, og – med en praksis, jeg har lært af 'generalen' – vil jeg vædde en kasse whisky på, at undfangelsetidspunktet ikke vil være længere væk fra dette år end \pm 4-5 år. Det er noget bedre end kulstof 14! Skal jeg være rigtig fræk: 2-3 år. Skal væddemålet gælde whisky in *Festis Solemnibus* så at sige, er jeg 'villig' til at strække mig til \pm 9-10 år. Dette vil en kommende grundig undersøgelse af manuskriptet forhåbentlig umisforståeligt afklare.

Jeg vender tilbage med en

beretning på grund af væddemålet; men har jo ikke tid lige nu . . .

Så min kommentar til den dør med, at bare man korer rundt og leder længe nok, så – med en kendt dansk armvriders ord – "vælter det ud ad skabe og skuffer", er naturligvis: ja, hvis man *ved*, hvilke skabe og skuffer, det kan betale sig at åbne. I den moderne verden må man nemlig ingensinde glemme, at det er et spørgsmål om forholdet imellem investeret tid og dermed penge på den ene side og 'afkastet' på den anden . . . , hvor jeg jo med min usvigeligt sikre sans for økonomi stedse har haft værdien af afkastet for øje ... – og – og det er det afgørende – hvis man *nota bene* kan forstå, hvad det var, man fik i hovedet, da man åbnede skabsdøren.

Det Kongelige Biblioteks sikringschef – den fra medierne tidligere så kendte for nu ikke at sige sorgeligt berømte Jesper Düring Jørgensen – ville uden for enhver tvivl på dette tidspunkt af det beskrevne forløb for længst, gentager: *for længst*, på sit gode tysk have brolet "geklaut !!!" – Og han ville *so wie so* teknisk set have ret. Men sådan var forholdene altså engang, – dengang – hisset som her. Kade har *meiner Ansicht nach* uden tvivl lånt manuskriptet i Ratsschulbibliothek Zwickau omkring århundredeskiftet, det nittende/tyvende, med det – er jeg ganske sikker på – helt uskyldige forsæt at ville publicere messen – naturligvis – *was sonst* ? Han skrev jo, som vi husker, bogen om le Maistre

i 1862, fik måske først – som jeg – øje på manuskriptet i Vollhardts katalog fra 1896 – skønt, det kan jeg nu alligevel ikke tro ved nærmere eftertanke; det ma jeg huske at sla op, nar jeg kommer hjem. Men i hvert fald kom han sa af den ene eller den anden grund – desværre eller heldigvis, som man nu ser på det – ikke til at publicere musikken. Ihukommende danske forhold en hel del ar for Kade – hvem 'laner' fra hvem med hvilket formal – vil jeg kalde historien en 'omvendt Moldenhawer med halv skrue'!

D.G. Moldenhawer var bibliotekets leder fra 1788; han var bl.a. kendt for undertiden "ad illegitim vej" – at hjembringe 'gode sager' til sit bibliotek.

Er der tale om en autograf, er konsekvenserne for *die mittel-deutsche Musiküberlieferung im 16. Jahrhundert* ikke lige sadan at overskue. Hand- og nodeskriften har jeg nemlig set før – en del andre steder! Hvor? . . . det ved jeg naturligvis udmærket, men jeg prøver at skubbe det fra mig . . . jeg har end ikke stunder at hænge mig i!

Jeg har naturligvis sofort kunne man, i hvert fald tidligere, også sige på dansk – derfor ingen kursiv) bedt om *Publikationserlaubnis*, og i forbindelse hermed vil historien om le Maistres odysse fra Zwickau til Schwerin selvsagt med den videnskabelige akribi, som situationen kræver – ufortøvet blive fortalt; hvorefter 'man' sa ma finde ud

af, *wer die Abschrift haben wird und wer das Original!*

Ovenfor nævnte uddrag af Musikhistorisk Museums accessionsprotokol vedr. klarinetten med accessionsnummer E 21 lyder – nar nu sandheden skal frem: "Dette instrument er stjaalet i Jan. 1902. Kommet igen i Juni 1902". Hammerichs ordvalg og forholdsvis præcise tidsangivelse antyder, at beretningen om klarinetten er længere end som sa; men det er jo en ganske anden historie. Hvis Ratsschulbibliothek Zwickau har en accessionsprotokol og i øvrigt, hvad jeg ma formode, er interesseret i at høre nærmere om det ovenfor skitserede handlingsforløb, følger her et forslag til indforslen i protokollen: "Matthaeus le Maistre: *Missa super Doulee Memorie Sex Locum* [Unikat!], verschollen seit Ende des 19. Jahrhunderts, wieder aufgetaucht im Jahre 2007", – hvis det nu er dette, der sker.

Og nar man efter en fire-fem uger sa begynder at drømme om . . . – om hvad, siger jeg naturligvis ikke . . . – men *auf Deutsch*, sa er det om at vende næsen hjemad!

So oder so: der er jo ikke andet at sige end: – Maistreligt!

Gasthof zum eingießenden Schwaben, Gettorf, et par dage for *Spiritus Domini*, hvilket vil sige Pinse, 'Ende Mai' 2007